

Turning A Student Into An Active Participant In The Learning Process: 15 Best Methods

Rakhmatova Zulkhumor Mamitkhanovna

Senior Lecturer, Department of Uzbek
Language and Literature, Languages, AGMI.

Abstract

The article highlights modern innovative approaches in education, emphasizing their high practical value and significance as a source of useful information. It briefly outlines the content and presents 15 key innovative methods, each recognized as essential and beneficial in the educational process.

Keywords: innovative approach, practical, information, source, content, educational process, standard, competitiveness.

Annotatsiya

Maqolada o'quvchini dars jarayonida faol bo'lishini ta'minlashda ta'limdagi zamonaviy innovatsion yondashuvlar yoritilib, uning juda foydali va amaliy axborot manbai ekanligi ko'rsatilgan. O'quvchiga psixolingvistik ta'sir ko'rsatish masalalari bayon qilingan. Psixolingvistika (PL) (psycholinguistics; Psycholinguistik; psycholinguistique) – bu nutq hosil bo'lish jarayonlari, shuningdek, bir tomondan til tizimidagi o'zaro bog'liqlikda nutqni edrok etish va shakllanishi, ikkinchi tomondan inson shaxsini o'rganuvchi fan sanaladi.

Quyida qisqacha mazmun va asosiy 15 ta innovatsion metod alohida keltirilib, ularning ta'lim jarayonida zarur va foydali ekanligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: innovatsion yondashuv, amaliy, axborot, manbai, mazmun, ta'lim jarayoni, standart, raqobatbardosh, psixolingvistika

Bugungi kunda jahon standartlariga mos keladigan ta'lim jarayoni dunyoda, va albatta mustaqil O'zbekistonimizda juda ham zarur. Yoshlarimizni har tomonlama shakllangan, dunyoqarashi keng, jahon yoshlariga raqobatbardosh qilib tarbiyalash har bir ta'lim muassasalarining maqsadi sanaladi. Ta'lim oluvchilarni bilimga qiziqtirish, yangilikka intiluvchan qilib ta'lim berish va tarbiyalashda innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanish asoslidir. Innovatsion ta'lim metodlari – bu ta'lim jarayoniga o'quvchilarni faol jalb etish, ularda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish va jamoaviy ishlash salohiyatini rivojlantiradigan zamonaviy texnologiyalar va strategiyalar yig'indisidir. Ular an'anaviy usullardan farqli ravishda, bilimni yaxshiroq o'zlashtirish va qiziqishni oshirishga qaratilgan.

Zerikib, o'ynab o'tirgan va o'qituvchi nimani aytmoqchi ekanini zo'rg'a tushunayotgan

o'quvchilarga dars uchun umuman yaxshi ssenariy — bu innovatsion metodlardir. Bugungi kunda aksariyat pedagoglar o'z darslarini yuqoridagidek o'tishga, maksimal holatda o'quvchilarni tushunishga hamda darsga qiziqtirishga harakat qiladi.

Bu o'rinda talabaga psixologik ta'sir ko'rsatish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda psixolingvistika alohida ahamiyatga ega bo'ladi. Psixolingvistika nima. U qanday manbalar aks ettirilgan fegan savollarga javob berishga to'g'ri keladi.

Psixolingvistika atamasi amerikalik psixolog J. R. Kantorga tegishli bo'lib, u birinchi marta 1936- yilda o'zining "Grammatikaning obyektiv psixologiyasi" nomli kitobida ushbu atamani qo'llagan. Bu tushuncha keng tarqalishiga Kantor shogirdi N. G. Pronkoning "Til va psixolingvistika" (1946) nomli maqolasi sabab bo'lgan.

Psixolingvistikaning uchta asosiy nazariy manbasi mavjud. Birinchisi —

tilshunoslikdagi psixologik yo'nalish. Ilgarigi asrlardagi tilshunoslar til — bu ruhning faoliyati va xalq madaniyatining ifodasi ekanini ta'kidlashgan. Ular til faqat jismoniy emas, balki psixik tarkibiy qismga ham ega ekanini, shu bilan insonga xos ekanini ta'kidlashgan. Til muloqot sharti bo'lib, inson faoliyatini tartibga soladi, lekin dunyo haqidagi bilishni cheklaydi va boshqa insonni to'liq tushunish imkonini bermaydi. Psixolingvistika tarixidagi asosiy nazariyalardan biri — Sepir — Uorf gipotezasi (lingvistik nisbiylik gipotezasi) bo'lib, til va tafakkur o'rtasidagi munosabatga B. L. Uorfning katta qiziqishi tufayli ushbu masala ilmiy jamoatchilik tomonidan keng muhokama qilinib o'rganila boshlandi.

Psixolingvistikaning ikkinchi manbai — amerikalik strukturalistlarning ishlari, ayniqsa N. Xomskining faoliyatidir. Uning fikricha, tilni egallash insonning to'g'ri gaplarni tuzish qobiliyatiga asoslanadi.

Psixolingvistikaning uchinchi manbai — til va nutq muammolari bilan shug'ullangan psixologlarning ishlaridir. L. S. Vigotskiyning ishlarida nutqni yaratish jarayoni faoliyat fazalaridan iborat deb qaraladi (motivatsiya — fikr — ichki so'z — amalga oshirish). L. V. Sherbaning konsepsiyasida til materiali (matnlar), til tizimi (lug'at va grammatika) hamda til faoliyati (gapirish va tushunish) mavjudligi qayd etiladi. Sovet psixolingvistikasi, avvalo, nutq faoliyati nazariyasi sifatida shakllangan.

Ta'lim doirasi tezlik bilan o'zgarmoqda, jahon ta'lim standartlaridan ortda qolmay, zamonaviy strategiyalarni amaliyotga tatbiq etish zarurati kuzatilmoqda, shuning uchun 15 ta eng yaxshi ta'lim ning innovatsion metodlaridan foydalanishni tavsiya qilamiz. Ta'limning innovatsion texnologiyalari nima?

Ta'lim ning innovatsion metodlari – bu nafaqat ilg'or texnologiyalarni tatbiq etish yoki yangi moslashuvlarni izlash, bu yangi

ta'lim strategiyalarga asoslangan to'laqonli ta'lim metodikasi bo'lib, markazda ta'lim oluvchining ehtiyojlari va xususiyatlariga bog'liq. Bunday metodlar o'quvchilarni ta'lim jarayoniga faol jalb etish, o'qituvchi va guruhdoshlari bilan o'zaro harakatni rag'batlantirishga imkon beradi.

Bu ta'lim oluvchilar tomonidan katta mehnat talab qiladigan, ammo an'anaviy ta'limdan farqli o'laroq, beriladigan bilim hajmi, innovatsion metodlarga mo'ljallanib, darsda o'quvchilarni aniq o'zlashtirishi, tushunishga imkon beradi.

Ta'lim ning innovatsion metodlari nima uchun kerak?

Onlayn -darslar va gibrid (aralash) ta'lim ga o'tish bilimning eskirgan shaklini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi, chunki monitor qarshisida o'tirgan holda o'quvchilar uchun chalg'ish va boshqa narsa bilan shug'ullanish hech qachon bu darajada oson bo'lmagan.

Ko'plab o'qituvchilar ta'lim jarayonida o'quvchilar e'tiborini oshirishga imkon beruvchi ta'limning innovatsion strategiyalaridan allaqochoq foydalana boshlagan. Maxsus pedagogik texnologiyalar esa materialni yaxshi tushunishga yordam beradi. Shu o'rinda ta'lim innovatsion metodlarining 7 ta foydalaridan misollar keltiramiz.

1. Tadqiqot faoliyatni rag'batlantirish – bunday metodlar tadqiqot faoliyatiga yordam beradi va dunyoqarashini kengaytiradi.

2. Tanqidiy fikrlash va vazifalarni hal qilish malakalarini takomillashtirish – ta'lim oluvchilar materialni o'zlashtirishga o'zlariga mos tezlikda o'tishi va davrlikda berilgan tayyor javobni izlash o'rniga masalani yechishning yangi usullarini izlashi mumkin.

3. Axborotni dozalash – o'qituvchilar avvalgidek ta'lim oluvchilarga yangi axborot beradi, ammo endi axborotni mayda bo'laklarga bo'ladi, bu o'quvchi

tezligini oshiradi hamda materialni o'zlashtirish sifatini oshiradi.

4. Ijtimoiy kompetensiyalarni egallash – endi o'quvchilar dars jarayonida o'z ijodiy salohiyatini rivojlantirishga yordam beradigan yanada murakkab vositalarga muhtoj. Individual yoki guruhli loyihalarni bajarayotganda esa, ular vaqtni rejalashtirish, ustuvorlikni belgilash, muloqot qilish va jamoa bilan ishlashni o'rganadilar.

5. Material o'zlashtirilishini tekshirish – baholar va imtihonlar o'quvchining qobiliyati va bilimi haqida ko'p narsani aytib berishi mumkin, ammo hammasini emas. Innovatsion usullar esa jarayonni yaxshiroq nazorat qilish, o'quvchilar muammolarini tushunish va ularni hal etish imkonini beradi.

6. O'z-o'zini baholash darajasining oshishi – innovatsion usullarni qo'llash orqali o'quvchilar nimani o'rgangani va yana nimaga erishishi kerakligini tushunishadi. Bu o'qish jarayonini ongliroq qilib, motivatsiyani oshiradi.

7. Yorqin darslar – o'qituvchining monologlaridan yoki noqulay sukut paytlaridan qochish, chunki innovatsion usullar o'quvchilarga darsda faol fikr bildirish imkonini beradi.

1. An'anaviy darslardan farqli o'laroq, interfaol darslarda asosan o'qituvchi o'quvchilarni jarayonga jalb qiladi, ular kreativligi va mustaqil fikrlarini rag'batlantiradi. Zamonaviy onlayn-platforma esa vaqt birligini tejaydi va darsda barcha o'quvchilarni birga harakatlanishga imkon beradi. Bunga ta'lim geymifikatsiyasini tatbiq etish hisobiga erishiladi, chunki viktorina va musobaqalarda ishtirok etish oddiy nazorat ishlaridan qiziqarli sanaladi.

2. Onlayn-platforma o'yin shaklida masala yechish, savollarga javob topish va hatto viktorina o'tkazishga imkon beradi. Bularning barchasi musobaqa shaklida

anonim tarzda o'tkazilishi mumkin, unda o'quvchilar xato qilishdan qo'rqmaydilar.

3. Bunday platformalar soniga interfaol taqdimotlar, masalan, DiaClass.Ru yaratish va o'tkazish kiradi.

Virtual reallik texnologiyasi dars jarayonida real dunyoga to'g'ridan to'g'ri qarash uchun oyna ochadi hamda ta'lim oluvchilarga ekranda aniq tasvirlar o'rniga "real" obyektlar bilan birgalikda harakat qilishga imkon beradi. Masalan:

Unda endi boshqa davlatga yo'l oladi, xonadan chiqmasdan o'tmishga sayohat qilish yoki ochiq osmonda sayr qilishi mumkin. Ha, virtual reallik texnologiyasi arzon emas, ammo ularning ta'lim jarayoniga qo'shgan hissasi barcha xarajatlarni qoplaydi.

Ajablanarlisi shundaki, sun'iy intellekt ta'limda allaqachon keng qo'llanilmoqda. Biroq bu hech ham u o'qituvchilarni almashtirishi yoki ularning barcha ishini bajarishi mumkinligini anglatmaydi. Sun'iy intellekt o'qituvchi yuklamasini kamaytiradi, kurslarni individuallashtirishga va ular samaradorligini oshirishga yordam beradi. Aniqrog'i, LMS, plagiatga tekshirish, avtomatik tekshirish va ishni baholash singari ko'plab sun'iy intellekt vazifalaridan foydalanilmoqda.

Aralash ta'lim – an'anaviy darslar va yuqori texnologiyali onlayn-ta'limni o'zida mujassam etgan usul. Internet, maxsus dasturiy ta'minot, videokonferensiyalar va interaktiv topshiriqlar ta'lim samaradorligini oshiradi hamda darslarni shaxsiylashtirilgan holga keltiradi..

Masalan, hatto maktablar an'anaviy o'qish tartibiga qaytganidan so'ng ham raqamli vositalar darslarni qiziqarliroq qilishga yordam bermoqda. O'quvchilar viktorinalar, o'yinlar, aql charxlash mashg'ulotlari va yana ko'plab faoliyatlarda ishtirok etishlari mumkin.

3D-bosma yordamida siz darslarni yanada qiziqarli va amaliy tajribaga boy qilib o'tkazishingiz mumkin, bu esa

o'quvchilarga bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. 3D-bosma o'quvchilarga real obyektlar tuzilishi haqida tushuncha beradi va tasavvurini rivojlantiradi

Bu usul muammolarni hal qilish, jamoaviy ishlash va o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga asoslangan. U besh bosqichni o'z ichiga oladi, ammo boshqa usullardan farqli ravishda bu — sizga mos ravishda o'zgartirilishi mumkin bo'lgan noaniq jarayon.

Ushbu besh bosqich quyidagilardan iborat:

- Empatiya – boshqalarning hissiyatini tushunish, muammoni hal qilishga ehtiyoj tug'ilishi.
- Aniqlash – muammolarni va ularni hal qilish imkoniyatlarini aniqlash.
- G'oya – yangi va ijodiy g'oyalar ustida ishlash.
- Prototip – g'oyani amalga oshirish uchun dastlabki namuna yoki chizma tayyorlash.
- Sinov – yechimni sinash, baholash va fikr-mulohazalar asosida yaxshilash.

Kurs oxirida loyiha topshirishdan farqli ravishda, loyihaviy ta'lim o'quvchilarga real muammolarga yechim topishni uzoq vaqt davomida o'rganish imkonini beradi.

Bu jarayonda o'quvchilar faqat nazariy materialni emas, balki tadqiqotchilik ko'nikmalari, mustaqil va jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash kabi muhim mahoratini ham rivojlantiradilar.

Bu usulda o'qituvchi asosan yo'naltiruvchi rolini bajaradi, bu esa o'quvchining faolligi va mustaqilligini oshiradi.

O'quvchilarga quyidagi loyihalar taklif qilinishi mumkin:

- Aktual ijtimoiy muammolar haqida videorolik suratga olish.
- Maktabda tadbir tashkil qilish.
- Ijtimoiy tarmoqda ixtisoslashtirilgan guruh yaratish va yuritish.
- Ijtimoiy muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilish.

Muammoga yo'naltirilgan ta'lim — bu faol o'qitish usuli bo'lib, unda o'qituvchi savol yoki muammo qo'yadi, o'quvchilar esa mustaqil yoki guruhda tegishli materialni o'rganadilar.

Bu usul tadqiqot olib borish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda juda samarali hisoblanadi.

O'quvchilarga quyidagilarni taklif qilish mumkin:

- O'z hududlarida atrof-muhitning ifloslanishi muammosiga yechim topish.
- O'simlik yetishtirish va uning o'sishi uchun eng maqbul sharoitlarni aniqlash.
- Ijtimoiy muammolarni hal qilish usullarini topish.

Muammoli o'yin — bu deyarli har bir kishi hayotida kamida bir marta o'ynagan oddiy o'yin turi. Ularni dars jarayonida quyidagicha foydalanish mumkin:

- O'quvchilarni kichik guruhlariga ajratish.
- Har bir guruhga asosiy mavzug'a bog'liq kichik mavzu (yo'nalish) bering.
- Ulardan ushbu mavzularni o'rganish va o'z fikrlarini bildirishlarini so'rang.
- Har bir guruh o'z topilmalari bilan bo'lishadi — natijada barcha zarur bilimlarni qamrab olgan umumiy manzara hosil bo'ladi.
- Boshqa guruhlarining ishlari bo'yicha o'quvchilardan fikr-mulohaza almashtirish mumkin.

Agar o'quvchilar jamoaviy ishlash ko'nikmasiga ega bo'lsa, mavzularni yanada kichik bo'laklarga bo'lib, har bir qismni individual o'rganish uchun taqsimlash mumkin. Masalan:

Ingliz tili darsidagi muammoli o'yinlar — sinfga biror tushuncha taklif etish, masalan, «ob-havo». Guruhlar fasllarni tavsiflovchi sifatlar, yaxshi/yomon ob-havoni ifodalovchi iboralar va ob-havo haqidagi misol jummalarni to'plashlari kerak bo'ladi.

Tarix darsidagi muammoli o'yinlar — o'quvchilar tarixiy voqeani mustaqil o'rganadi. Qo'shimcha mavzular sifatida mashhur siyosiy arboblari, asosiy

ishtirokchilar, sabablar, oqibatlar kabi yo'nalishlar bo'lishi mumkin.

Muammoli o'yinlarni onlayn shaklda ham yaratish mumkin, masalan, WordWall kabi bulutli platformalar orqali.

Aslida, ko'pchilik o'qituvchilar bu usul bilan tanish — u o'quvchilarga o'quv materiallariga masofaviy tarzda kirish imkonini beradi. Bu sodda va arzon usul onlayn-ta'lim dan biroz farq qiladi, chunki o'qituvchining doimiy ishtiroki shart emas, shuning uchun o'quvchilar o'zlariga qulay vaqtda ta'lim olishlari mumkin.

Darsdan oldin o'quvchilar video tomosha qiladilar va yangi material bilan tanishadilar, shu orqali ular mavzu haqida umumiy tasavvur hosil qiladilar.

Dars vaqti esa odatda uyga vazifa sifatida beriladigan mashqlarni bajarish va mavzuni muhokama qilishga ajratiladi.

Bu usulning asosida o'quvchining mustaqil faoliyati yotadi, bu esa o'qituvchiga shaxsiylashtirilgan ta'lim ni rejalashtirish va har bir o'quvchining natijalarini baholashni osonlashtiradi.

Bu usul yuqorida tilga olingan muammoli o'yinlar texnikasiga o'xshaydi. O'quvchi boshqalarga tushuntirib bera olganda, u ma'lumotni yaxshiroq tushunadi va o'zlashtiradi. O'quvchilar fan doirasida o'zlarini qiziqtirgan mavzularni tanlashda inson tashabbusini namoyon qilishlari mumkin. Bundan tashqari, sinfdoshlariga dars berish imkoniyati ularda o'z-o'ziga ishonchni oshiradi, fanni mustaqil o'rganishga undaydi va taqdimot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Konstruktiv fikr-mulohaza berish va qabul qilish — bu o'quvchilar o'zlashtirishi kerak bo'lgan muhim ko'nikmalardan biridir. O'quvchilarga mazmunli va odobli izohlar berishni ko'rsating va buni odatiy amaliyotga aylantiring. Shundan so'ng, ulardan o'z fikrlarini asoslab berishni yoki olgan fikr-mulohazalariga javob qaytarishni so'rash mumkin.

— Guruhli ishdan keyin har bir guruh boshqalarning ishini baholaydi.

— Har bir o'quvchi kimningdir chiqishini tinglab, «Nima yoqdi?», «Nima yaxshilanishi mumkin?» degan savollarga javob beradi.

— Keyin guruh yoki o'quvchi o'z ishini himoya qiladi yoki fikrlarga munosabat bildiradi. Qisqa va sodda savollar beriladi va o'quvchilardan o'z fikrlarini bir necha gap, so'z yoki hatto smayliklar orqali ochiq ifoda etishlarini so'raladi.

Fikr-mulohaza to'plash uchun DiaClass.Ru kabi interaktiv taqdimot platformalaridan foydalanish mumkin.

Kesishmali ta'lim — bu turli muhitlarda (masalan, sinfda va tashqarisida) o'rganish jarayonlarini bir-biri bilan bog'lab, bilimni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradigan ta'lim usulidir.

Asosiy xususiyatlari:

- Sinfda olingan nazariy bilim real hayotdagi tajriba orqali mustahkamlanadi (masalan, ekskursiyalar, loyihalar, amaliy mashg'ulotlar).

- Ta'lim interaktiv muhitda davom etadi: o'quvchilar o'rganganini qayta ko'rib chiqish, muhokama qilish va amalda qo'llash imkoniga ega bo'ladi.

- Bilim turli formatlarda taqdim etiladi (sayohat, multimedia, tajriba, guruhli ish va boshqalar).

Afzalliklari:

- Ta'lim jarayoni hayotga yaqinlashadi
- Mustahkam va uzoq muddatli bilim shakllanadi
- Tanqidiy fikrlash va ijtimoiy ko'nikmalar rivojlanadi

Shaxsiylashtirilgan ta'lim

Turli o'quvchilar guruhlariga uchun turli xil o'qitish strategiyalari talab etiladi. Masalan, guruhda ishlash ekstravertlar uchun juda mos keladi, ammo introvert uchun bu haqiqiy qiyinchilikka aylanishi mumkin.

Bu usul ta'lim jarayonini har bir o'quvchining ehtiyojlari va xususiyatlariga moslashtirish imkonini beradi, ammo

daraslarni rejalashtirish va tayyorlash uchun ko'proq vaqt talab qiladi.

Eng ko'p beriladigan savollar

Savol: Innovatsion ta'lim usullari nima?

Javob: Innovatsion ta'lim usullari — bu an'anaviy o'qitishdan farq qiladigan zamonaviy va ijodiy yondashuvlar bo'lib, o'quv jarayonini qiziqarliroq, interaktiv va samarali qiladi.

Loyihaviy ta'lim – o'quvchilar aniq bir loyiha ustida ishlab, bilimni amaliyotda qo'llaydi.

Muammoli ta'lim – o'quvchilar haqiqiy hayotiy muammolarni hal qilishga urinadilar.

Tadqiqotga asoslangan ta'lim – o'quvchilar mustaqil ravishda savollar qo'yadi, ma'lumot to'playdi va xulosa chiqaradi.

Virtual va qo'shimcha reallik (VR/AR) – o'quvchilarni o'rganilayotgan mavzuga "ichidan" jalb etadi.

Geymifikatsiya – o'yin elementlari orqali o'quv jarayonini qiziqarli va rag'batlantiruvchi qiladi.

Shaxsiylashtirilgan ta'lim – har bir o'quvchining qobiliyati va tempiga moslashgan o'quv rejimi.

Agar xohlasang, men bu usullarni aniq fanlar yoki sinflar uchun moslashtirib ham bera olaman.

Loyihaviy ta'lim: o'quvchilar qiziqarli va murakkab masalani uzoq vaqt davomida o'rganib, bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar.

Muammoga yo'naltirilgan ta'lim : loyihaviy ta'lim ga o'xshaydi, biroq bu yerda o'quvchilar muammoni mustaqil tanlaydilar va ta'lim jarayonida faol ishtirok etadilar.

Tadqiqotga asoslangan ta'lim : o'quvchilar xulosalar chiqaradi, muammolar qo'yadi va ularni tadqiq qiladilar. O'qituvchi esa to'g'ridan-to'g'ri dars o'tish emas, balki yordamchi vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, an'anaviy ta'limda ta'lim oluvchi faqat tinglovchi sanalsa, innovatsion ta'lim metodlari o'quvchini jamoada ishlash, mustaqil fikr yuritish, qaror

qabul qilish, o'zining haqligini isbotlash, atrofga ta'sir ko'rsatishga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Gayrbekova K. Yu. Game interactive technologies as an educational tool for students learning Uzbek as a foreign language // Reflection. 2018. No. 5. Pages 39–43.

Yuldashev Z. Yu., Bobokhujayev Sh. I. Innovative methods of education: specific features of the case-study method and ways of its practical application. Tashkent: economy and finance, 2006. 88 p. 4.

Z.M. Rahmatova. Uzbek language for medical university students (in English) 2022

Вануагин В. Е. Вануагина М. Р. Проблемы и противоречия обучения иностранным языкам в медицинских образовательных организациях высшего образования и пути их решения // Вестник ПНИПУ. Проблемы языкознания и педагогики. — 2018. № 3. — С. 162–174.

Горбунов Г. Д. Психопедагогика спорта: учебное пособие для СПО, 6-е изд. — М.: Юрайт, 2019. — 269 с.

Колкер Ya. M., Устинова E. C., Еналиева Т. М. Практическая методика обучения иностранному языку. — М.: Академия, 2000. — 264 с.